

УДК 37.013

Г. Ф. Пономарьова,
кандидат педагогічних наук, професор, ректор
(Харківський гуманітарно-педагогічний інститут)

ВИХОВАННЯ ЯК ДИНАМІЧНА СИСТЕМА

У статті аналізується проблема реалізації системного підходу у виховному процесі. Автор обґрунтовує суть і основні напрями комплексного підходу до організації виховання молоді. Розглядаються деякі питання організації змісту виховної роботи та різні варіанти організації виховання у вищих навчальних закладах. Детально розглянуто систему виховної роботи в Харківському гуманітарно-педагогічному інституті.

Розбудова національної школи вимагає особливої уваги до виховної роботи з молодим поколінням. Становлення держави з новою соціологічною орієнтацією гостро ставить проблему формування людини, конкурентоспроможної на ринку праці. Водночас ринкові відносини виявили низку суперечностей між величезними затратами сил педагогів на виховання й порівняно скромними результатами. Мабуть, кожен зі мною погодиться в тому, що можна добре знати вихованців, гуманно до них ставитися, здійснювати індивідуальний підхід, захоплювати навчанням, організовувати їхню трудову, естетичну та індивідуальну діяльність – і все ж не досягати бажаної результативності. Що ж заважає досягти успіху? Нескоординованість, а часом і протилежність виховних впливів, що йдуть від сім'ї, навчального закладу, вулиці, неформальних об'єднань, засобів масової інформації тощо. До того ж, усі ці впливи по-різному асимілюються вихованцями в процесі прояву ними активності, а отже, на "виході" ми маємо різні результати.

Як же скоординувати ці виховні впливи? Зазвичай, стверджують: необхідна система! Що ж це таке "система у вихованні"?

Мета цієї статті – не тільки і не стільки визначення понять "система" та "система виховання" – більш важливою є спроба науково обґрунтовано підійти до системного розуміння виховання, що забезпечить більш чітке уявлення логіки діяльності вихователів.

Під системою часто розуміють певну узгодженість і послідовність. Однак, як забезпечити узгодженість і послідовність виховних впливів?

Тривалий власний і масовий педагогічний досвід, численні дослідження ще і ще раз підтверджують, що не можна досягти бажаного успіху, якщо не забезпечити оптимального функціонування системи виховання в кожному педагогічному навчальному закладі.

Проблеми цілісності виховного процесу, системного підходу до виховання давно привертала увагу вчених-педагогів (А. Макаренко, В. Сухомлинський, Л. Гордін, О. Дубасенюк, В. Ільїн, В. Караковський, О. Киричук, В. Коротов, Г. Троцько та інші науковці). Серед наукових праць, присвячених виховним системам, можна виокремити дві групи. В одній система виховання розглядається як таке, що має бути привнесено в школу, професійний навчальний заклад: в одному навчально-виховному закладі є система виховання, в іншому поки немає і її треба створити. У деяких працях уже сама школа, технікум, коледж, інститут, університет, як і будь-який виховний заклад, розглядається як система. Вона може по-різному, із різним рівнем наукової обґрунтованості, давати різні педагогічні результати, але в будь-якому випадку виховні заклади існують як педагогічна система.

Отже, що ж таке "виховна система"? Як вона функціонує?

Виховна система в педагогіці визначається як цілісна система ідей, принципів, змісту, форм, методів, засобів впливу на особистість в дії. Окрім того, всі згодні, що виховання – це передача й засвоєння людьми культури і, насамперед, соціального досвіду як її частини; вона відіграє провідну роль у формуванні особистості, хоча в цьому процесі велике значення відіграє спадковість, а безпосередньо виховання, його завдання, зміст, організація, методи значною мірою визначаються суспільством, панівними в ньому відносинами: здійснюється воно в діяльності та спілкуванні при керівній ролі вихователя [1: 6-7; 2: 19]. Ці та подібні їм положення теорії виховання важливі для практики, але їх недостатньо для створення цілісної картини виховання, необхідної для організації цього процесу. Таку цілісну картину виховання може відтворити лише системний підхід, що полягає в підході до пізнання й перетворення дійсності, до тих чи інших її об'єктів як до системних. Будучи системами, ці об'єкти являють собою сукупність компонентів, взаємодія яких породжує їх нові властивості: останні не властиві окремим компонентам системи, а виникають лише в результаті їх взаємодії [3: 18].

Про необхідність системного підходу до виховання написано багато, але нерідко він лише декларується. У нашому розумінні виховання існує не тільки як процес, а як виховні системи, що його породжують. Компонентами таких систем є вихованці й вихователі, а також засоби виховання – у певних взаємозв'язках і взаємодії, що відбувається на їх основі. Саме ця взаємодія, послідовно

розгортаючись у часі, і є процесом виховання. Отже, виховні системи представляють собою сукупність компонентів, сторін, зв'язків, відношень, що перебувають у діалектичному протиріччі. Фактором або рушійною силою, що забезпечує функціонування цих систем, є взаємопов'язана діяльність вихованців і вихователів. Саме ця діяльність стає узагальнювальним фактором, що забезпечує цілісність педагогічних систем, їх функціонування й розвиток.

Найдавнішою виховною системою в історії людства є сім'я. Дещо пізніше виникла інша виховна система – школа, а потім створювалися такі виховні системи, як середні та вищі навчальні заклади, дошкільні та позашкільні заклади, громадські організації, що характеризуються яскраво вираженим виховним спрямуванням.

Специфічним видом педагогічних систем є дидактичні системи, що створюються на базі навчальної діяльності як сфери їх функціонування. Вони є важливою частиною виховних систем у навчальних закладах і забезпечують реалізацію виховних можливостей навчальної діяльності.

Навчальна та навчально-професійна діяльність є сферою функціонування не тільки розумового, а й морального, трудового та інших аспектів виховання.

Отже, посилаючись на вищезазначене, доходимо висновку, що виховні системи існують у взаємопроникненні. Виникає логічне запитання: поза виховними системами виховання не відбувається? Ні, відбувалось і відбувається, однак створення виховних систем слід розглядати як значний крок у розвитку як теорії та практики виховання, так і в історії людства. Стихійно ж процес виховання відбувається в різних сферах вільного спілкування людей, трудової діяльності тощо.

Можна стверджувати: єдиний шлях стабільного підвищення рівня ефективності роботи з дітьми, підлітками та молоддю – забезпечення оптимальних організацій і функціонування виховних систем.

У сучасній вітчизняній теорії та практиці існують різні варіанти організації виховання в освітніх закладах.

Традиційний варіант. Педагог має повне навчальне навантаження плюс класне керівництво чи кураторство.

Звільнений варіант. Керівник групи проводить заняття тільки у своєму класі (академічній групі), а може й не викладати жодного предмета.

Вальдорфський варіант. Класний керівник (куратор) проводить "головні уроки" (викладає професійно орієнтовані дисципліни) упродовж усього терміну навчання й у такий спосіб здійснює виховання в процесі навчання.

Клубний варіант. Життєдіяльність у навчальному закладі чітко поділяється на навчальну (академічну) та виховну (клубну). Класний керівник (куратор) не викладає ніяких предметів, а проводить тільки виховні заходи – здійснює виховну діяльність.

Соціумваріант. Виховну роботу здійснюють класний організатор (груповий керівник) і соціальний педагог, який є у штаті навчального закладу.

Відмінності та специфіка навчання й виховання як чинників цілісного педагогічного процесу ніяк не скасовують того спільного, що сприяє їх єдності, цілісності, оскільки провідна ідея виховної роботи – ідеал усебічно розвиненої особистості.

Головною метою виховної роботи Харківського гуманітарно-педагогічного інституту, що визначає її системність і цілісність, є формування в молодих людей комплексу особистісних якостей і рис майбутнього компетентного фахівця та громадянина України. Це – глибокі знання, національна свідомість і патріотизм, розвинена духовність, моральна, художньо-естетична, правова, політична, фізична, екологічна культура, розвиток індивідуальних здібностей і таланту. Сучасний учитель повинен бути здатним захищати та відстоювати власні позиції й погляди, постійно дбати про самовдосконалення.

Навчально-виховний процес, організаційно-педагогічна система виховної роботи зі студентами, управління нею ґрунтується на впровадженні державної мови, національних і загальнолюдських цінностей у всі сфери діяльності навчального закладу, життя майбутніх педагогів.

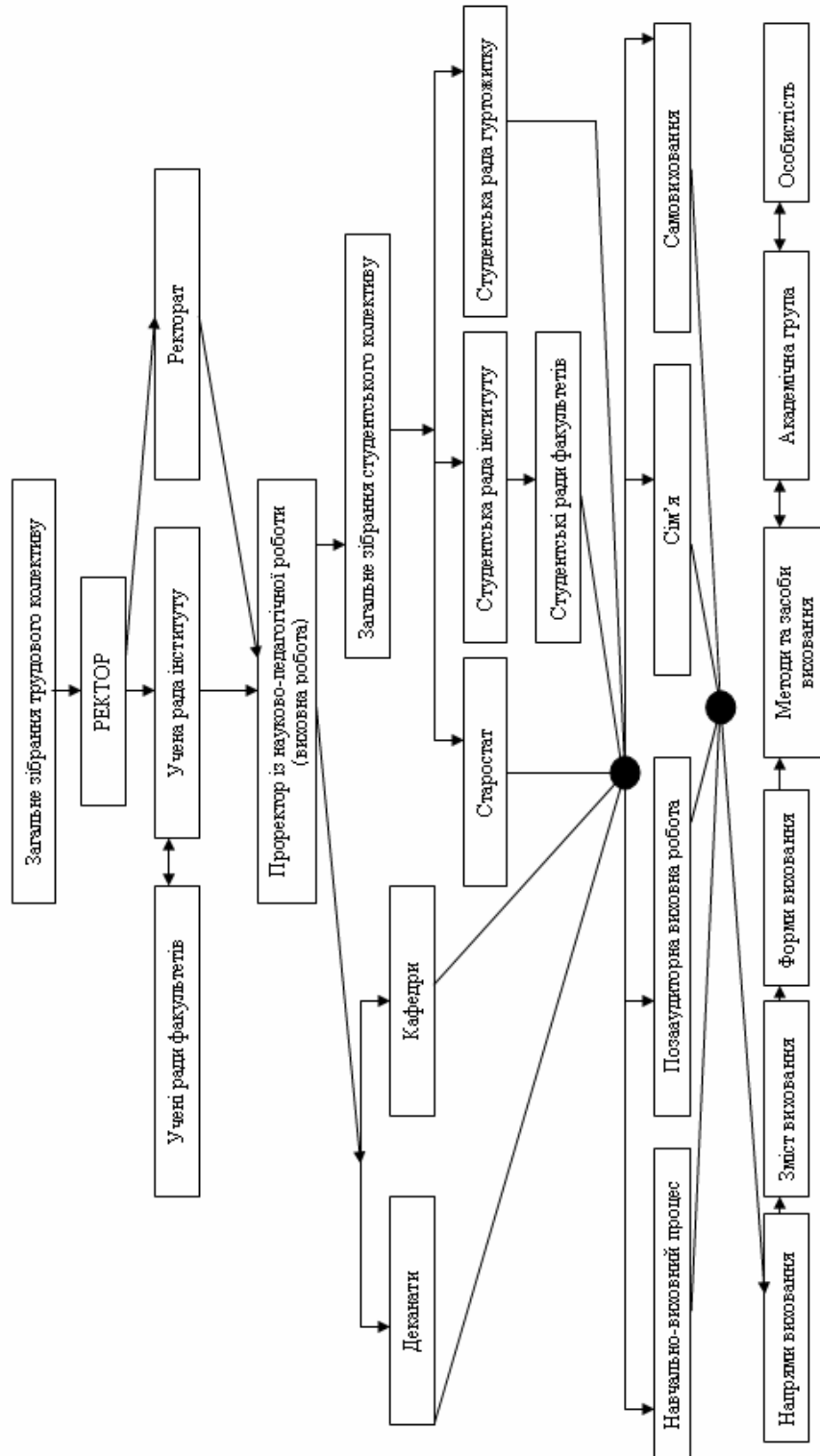
Першорядне завдання – виховання духовності, культури, толерантності кожного студента – майбутнього вчителя, вихователя дітей і молоді ХХІ століття; формування професіоналізму, креативного науково-педагогічного мислення, національної гідності й самосвідомості.

В інституті склалася система виховної роботи, а творчий, інноваційний напрям організації її є характерною особливістю діяльності педагогічного колективу (див. схему 1).

Чільне місце в цій системі належить громадянському вихованню, розробці шляхів і методів залучення студентів до народних традицій, вихованню духовних цінностей. Реалізуючи завдання громадянського виховання, викладач суспільних дисциплін Н. А. Ярмо розробила систему громадянського виховання, через яку студенти ознайомлюються з теорією, ідеями видатних українських мислителів, політичних і державних діячів М. Грушевського, М. Драгоманова, І. Франка та інших видатних особистостей України.

Схема 1.

Система виховної роботи в Харківському гуманітарно-педагогічному інституті.

У процесі національного виховання у студентів виробляються історична пам'ять, переконання, ідеали.

Їхня увага акцентується на досягненнях рідного народу, його ідеалах, святинях, вони вчаться на цих взірцях виховувати дітей, учнівську молодь. Зміст такої роботи реалізується під час проведення свят, урочистостей (День Перемоги, День Конституції України, День українського козацтва, Шевченківські дні, день народження Г. С. Сковороди).

Студентство інституту залучається до творчого пізнання ідей видатних представників української педагогічної науки Г. Ващенка, С. Русової, В. Сухомлинського, Х. Алчевської.

Значна увага при формуванні історичної пам'яті, національної гідності й гордості за наших предків, гуманного ставлення до інших народів приділяється під час проведення студентських наукових конференцій, читань, круглих столів на теми: "Історія моєї родини в історії Батьківщини", "Забуттю не підлягає", "Чорнобиль – катастрофа планетарного масштабу", "Моя земля – земля моїх батьків", "О краю мій, Слобожанщино". На факультетах, в академічних групах упроваджуються різні форми позааудиторної роботи, що спрямовані на морально-етичний характер виховання, зокрема, усні журнали, диспути й дискусії на теми: "Етика педагога", "Ми з тих добрих країв, де батьків називають на Ви", екскурсії по історичних та пам'ятних місцях рідної Слобожанщини, до столиці України м. Києва, стародавнього Львова, Умані, Закарпаття тощо.

Належна увага у виховному процесі приділяється розкриттю суті законів Української держави, необхідності дотримання їх, формуванню правової культури, а саме: законів "Про освіту", "Про мови в Україні", "Декларації прав дитини", "Загальної декларації прав людини".

Людську особистість визначає її духовний зміст. Духовність розвивається на основі національних традицій. Традиційна українська родина – перша школа любові й мудрості, світлих моральних чеснот і благородних учинків.

Ми повинні відновити й утвердити те вічне, на чому завжди ґрунтується як національна, так і загальнолюдська педагогічна культура. І чимало цінних порад щодо цього дає кураторам цикл бесід, розроблених їм на допомогу: "Суть українського родинознавства", "Історія родини в історії Батьківщини", "Берегиня роду (до Дня матері)", "Я пишаюся своїми батьками", "Моє коріння".

На кожному факультеті студенти беруть участь у благодійних акціях. Студенти-волонтери допомагають дітям-сиротам, ветеранам та інвалідам Великої Вітчизняної війни, займаються програмою "АнтиСНІД", борються з уживанням наркотиків, тютюнопалінням та іншими шкідливими для фізичного, морального та духовного здоров'я людини звичками.

Система виховної роботи не обходить проблем формування у майбутніх фахівців екологічної, художньо-естетичної культури, потреби жити та працювати за законами краси. Цьому сприяють конкурси "Міс валеологія", "Щедроти твої, Слобожанщино", "Замість ялинки – святковий букет", брейв-ринги "Ти і природа", виставки екологічного плаката, фіто-бар, екологічне ательє "La hmonty", вистави літературного театру "Неопалима купина" (з уст історії), "Я так її, я так люблю мою Україну..." (до 190-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка), "Іван Вишенський" (до 150-річчя від дня народження І. Я. Франка), фестивалі, творчі вечори, усні журнали: "Ідеї Д. Б. Кабалевського – у ХХІ ст.", "Бринить, співає наша мова, чарує, тішить і п'янить", цикл бесід "Про духовне", "Озвися словом..." (до дня української писемності та мови), "Мова – життя основа" (до Міжнародного дня рідної мови).

В інституті працює велика кількість творчих груп, гуртків, клубів за інтересами. Так творча група "Науковець" провела літературно-музичну композицію "Україно моя, калинова земля...". Усні журнали "Моя земля – земля моїх батьків", "Всі ми діти планети Земля (до Дня миру)". У гуртожитку працює клуб "Берегиня". Народні звичаї та обряди, святкування урочистих подій за народними традиціями – основні напрями роботи клубу.

Духовному розвитку студентської молоді сприяють і цикли бесід про духовне "Сад твоєї душі", "Любов'ю украшай деяння свої", "Казки серця".

Велике значення в національному вихованні молоді відіграє образотворче мистецтво. Викладачі кафедри образотворчого мистецтва впроваджують різні форми виховної роботи, спрямовані на залучення студентської молоді до скрабниці національної зображувальної діяльності. Це й засідання круглого столу "Народне мистецтво в контексті виховання й культури", і лекції-концерти "Образи природи в мистецтві", і зустрічі з видатними художниками, народними митцями. Працюють гуртки "Художнього бісерування", "Української народної вишивки". Студентські роботи щорічно експонуються на обласних виставках творчих робіт студентів, викладачів, співпрацівників закладів.

Весь викладацький склад інституту бере активну участь у формуванні готовності студентів постійно займатися самоосвітою, самовихованням, самовдосконаленням. Майбутні педагоги прагнуть підвищувати свою професійну підготовку шляхом оволодіння ними педагогічними технологіями навчання й виховання молоді.

Щорічно проводяться конкурси на кращу студентську наукову роботу, науково-практичні конференції за участю науковців та практичних працівників різних ланок освіти, творчі зустрічі, прес-конференції, "Сковородинівські читання", "Педагогічна наука та практика – загальноосвітній школі", "Українська сім'я та традиції виховання дітей", "Використання надбань народної педагогіки у вихованні студентів".

У виховну практику впроваджуються випробувані часом, а також нові напрями і форми роботи зі студентами:

- наукові, літературні, мистецькі гуртки, студії;
- диспути, дискусії, вечори (години) педагогічного спілкування;

- години-презентації власної точки зору, публічні виступи, педагогічні діалоги за участі практичних працівників освітніх закладів;
- творчі зустрічі з видатними вченими, митцями, педагогами;
- фестивалі, лекції-концерти, українські вечорниці;
- предметні олімпіади, години педагогічної майстерності та конкурси "Випускник року", конкурс авторської пісні, поезії, присвяченої професії;
- посвята в першокурсники, святкування Дня знань, Дня студентів, Дня матері, Дня працівника освіти, свято відмінників, "Міс інституту", "Містер інституту", зустрічі з випускниками тощо.

Склалася система роботи з батьками, забезпечують яку не лише куратори груп, а й адміністрація інституту. Ректор під час зустрічей із батьками обговорює питання, що хвилюють і педагогів, і батьків: навчання, і виховання, і дозвілля наших вихованців.

Подвійної уваги потребують від нас діти, позбавленні батьківського піклування. Доводиться інколи їх і заміж віддавати, і чоловіків їхніх наставляти на путь істини.

Створена система виховної роботи (далеко не повно розкрита в статті) забезпечує можливість творчого відродження вітчизняних виховних традицій, розвиток і постійне поглиблення виховної роботи зі студентами, формування творчого, високопрофесійного сучасного фахівця, здатного виховувати самодостатнє молоде покоління України.

Насамкінець ми виокремимо два важливі моменти системного бачення виховання.

По-перше, вищезазначене системне розуміння виховання дає можливість обґрунтувати суть й основні напрями комплексного підходу до його організації. Суть цього підходу ми вбачаємо у вивченні та організації виховання як багаторівневої системи, як ієрархії виховних систем, різні види яких по-різному взаємопов'язані. Існують три рівні такого підходу: рівень виховної системи суспільства в цілому, її регіональних систем і систем педагогічних, тих, що безпосередньо породжують процес виховання.

По-друге, системне розуміння виховання, і тільки воно, на наше переконання, створює можливості для науково обґрунтованого підходу до визначення змісту й організації діяльності вихователів, до розкриття їхніх функцій у тих чи інших педагогічних системах. Воно забезпечує можливість розробки того, що ми називаємо логікою діяльності вихователів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник / Харківський державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. – 2-е видання, випр. і доп. – Харків: "ОВС", 2002. – 400 с.
2. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К.: Видавничий центр "Академія", 2001. – 528 с. (Альма-матер).
3. Сокольников Ю. О системном видении воспитания // Воспитание школьников. – 1990. – ноябрь-декабрь. – С. 18.
4. Стефановская Т. А. Педагогика: наука и искусство. Курс лекций. Учебное пособие для студентов, преподавателей, аспирантов. – Москва, изд-во "Совершенство", 1998. – 368 с.

Матеріал надійшов до редакції 25.02. 2009 р.

Пономарева Г. Ф. Воспитание как динамическая система.

В статье анализируется проблема реализации системного подхода в воспитательном процессе. Автор обосновывает суть и основные направления комплексного подхода к организации воспитания молодежи. Рассматриваются некоторые вопросы организации воспитательной работы и разные варианты организации воспитания в высших учебных заведениях. Детально рассмотрена система воспитательной работы в Харьковском гуманитарно-педагогическом институте.

Ponomareva H. F. Education as a Dynamic System.

In article the problem of realisation of the system approach in educational process is analyzed. The author proves the essence and the basic directions of the complex approach to the organisation of education of youth. Some questions of the organisation of educational work and different variants of the organisation of education in higher educational institutions are considered. The system of educational work at the Kharkiv humanitarian-pedagogical institute is considered in details.